

32. הימים שבעולם האחר – ימי זיכרון קהילתיים

פרקש גיבורו של חיים סבתו ב'בואי הרוח' מעלה הרהורים רבי־שגב על התחפשות, על הצורך להתחפש, המשמעות של להיות אתה ולא־אתה; ההתחפשות היא כנראה הכרח יגונה או בל־יגונה, אבל, קיימת גם השאלה של התאפשרותה; ואלו הם דברי פרקש בנדון:

רק שני ימים בשנה אני לא מתחפש... ביום הכיפורים ובי"ב כסלו. ביום הכיפורים מי יכול להתחפש, ובי"ב בכסלו, אני שוב שרול מוישה, עם כובע מצחייה ירוק. כולם קוראים לי מוישה, ואצל אמא הייתי שרול. זה היום שלה. ואבא מה עבר עליו? מר ממות. אם אני מכיר את לויכטר אתה שואל... יחד היינו, יחד, לא בעולם הזה, בעולם אחר. מה פירוש עולם אחר? תמהתי!... אבל לא שאלתי!

השומע, גיבור הסיפור מכיר 'עולם הזה' ו'עולם הבא', ומגלה שיש גם עולם אחר; עולם של בין לבין בתוך העולם הזה והעולם הבא כאחד; עולם עם סוג כזה של אמת שניתן לחיות בו בלי תחפשות; שני ימים שהם ימי העולם האחר הם יום כיפורים לכלל ישראל ויום של רצח וזיכרון המנקז את תמצית זיכרונות השואה.

פרקש זכר ביום הזה; דווקא ביום הזה. הוא חווה בו את העולם האחר, אבל עם כל נוראותה הייתה זו חוויה אישית; אמתי ככל שיהיה, מי יזכור את היום הזה אחריו?

לפני זמן, התבקשתי לדבר בכנס של יוצאי ליטא, כנס זיכרון לקהילות מופלאות – אין ביכולתי שלא להשתמש במילה אחרת – שהיו ואינן. זכותי לדבר נבעה מהיותי בן ליוצאי ליטא. דבריי לא היו חשובים. אבל בסופם נשאלתי על ידי אחד מיוצאי קובנה שבליטא, 'רגע, בעצם מדוע אנחנו שומעים אותך דווקא היום?' תשובתי הדהימה אותן, אמרתי שהיום הוא ז' במרחשוון היום שבו התחוללה האקציה הגדולה בגטו קובנה. יום זיכרון מתאים; עשרות אלפים פסעו בדרך מגטו קובנה אל אתר הרצח בפורט התשיעי. במשך יממה אחת חוו את מה שהגדיר פרקש העולם האחר, אחר כך עברו לעולם הבא.

שרידי הקהילה ניסו להפוך את היום הזה ליום הזיכרון של כלל יהדות ליטא. זה תפס במידה חלקית; ואגב, הייתה ליום הזה גם אחיזה בשטח; רצוני לומר, ב'שיכון יוצאי ליטא' שהוקם אחרי קום המדינה ברמת השרון נקבע רחוב בשם 'ז' בחשוון', לזכר הפורענות.² אולם, בסופו של דבר היום שבו צוינה שואת הקהילה נקבע ליכז בניסן היום הלאומי. הסיבות רבות, ראשית ספק אם מאתיים אלף נרצחים ששרידי עצמותיהם מפוזרים בגאיות הריגה בכל רחבי ליטא יכולים להיזכר ביום אחד;³ יש לזכור כי בגין המצב הגאופוליטי בליטא ערב מלחמת העולם השנייה, וילנה בירתה הייתה מבודלת ממנה, ובנסיבות שהתפתח מהלך ההשמדה של יהדות וילנה החליטה הנהגת שורדי העיר הזו לציין את יום הזיכרון ב'23 בספטמבר – יום חיסול גטו וילנה. הפיצול ההגיוני בפני עצמו, לא סייע כמובן לגיבוש יום זיכרון אחד, והיו ניסיונות נוספים לקבוע ימים אחרים.⁴ ובסופו של דבר המאבק על יום הזיכרון, שהוא חלק מהמאבק על הזיכרון, מביא תוצאות מורכבות וחלקיות. למי שחווה את העולם האחר, היה הזיכרון הקהילתי הממוקד ביום זיכרון בעל משמעות כבירה. הזיכרון במקום רוצה לומר אנדרטאות דמויות קברים שצצו בדור שאחרי השואה בבתי עלמין שונים כפטירות אחרי הגשם, כלל גם את הכיתוב המבליט את יום הזיכרון; הייתה ציפייה שהיום הזה יתמיד.

מעניינת ביותר התמודדותו של החוקר והמשורר אהרן מירסקי שביקש לקדש יום זיכרון מיוחד ומשמעותי לזכר קהילתו שהושמדה:

...אבל היום הדעות נוטות שלא להוסיף צומות על הצומות הקבועים... אבל יש בידינו לעשות דבר שיהא דומה לצום, ואינו קשה לקיימו, ומכל מקום יש בו הכוח להתקיים במשך זמן וזמנים. וזה הדבר: ביום י"ח בכסלו לא נצום, אבל נדלג על פת שחרית. על ארוחת הבוקר, והארוחות יתחילו בארוחת הצהרים. הנה יעברו ימים והנכדים והנינים של היום יגדלו בע"ה וכל אחד יהיה בעל בית בישראל, ובבית בי"ח בכסלו תודיע האם מחר אין ארוחת בוקר, וישאלו הילדים למה? תענה האם ותאמר: מחר י"ח בכסלו, וגם בבית אמי לא היו אוכלים ארוחת בוקר ביום י"ח בכסלו... כאן נוצרה שעת כושר טבעית לשיחה ולסיפור על תוכן היום ומשמעותו, וכבר נרקע הרקע לדבר ולספר על נאוהרדק...⁵

2. רמת השרון זכרה את יהדות ליטא באמצעות שמות רחובות נוספים: 'רחוב קהילת וילנה' ורחוב יצחק אלחנן, על שם אחד מגדולי ישראל שהתגורר בקובנה במחצית השנייה של המאה התשע"ש.
3. על ימי זיכרון קהילתיים ליוצאי ליטא: מיכל בן יעקב וישראל רוזנסון, 'תיעוד: לוחות "זיכור" לזכר קהילות שנכחדו בשואה בבתי הכנסת בליטא', **הקיץ הנורא ההוא... – היסטוריה, הגות ריאליה**, ירושלים תשע"ג, עמ' 169-181.
4. עמדתי על כך בספרי: ישראל רוזנסון, **ירושלים כבר לא בליטא – מסה על מקום וזיכרון**, ירושלים תשס"ט, עמ' 133-137.
5. אהרן מירסקי, 'זיכרון לזמן ולזמנים', **הצופה**, ח בטבת תש"ס.

למועד פרסום הדברים נודעת משמעות. דבריו התפרסמו, לא לקראת יח בכסלו האמור לעיל, אלא ב"ח בטבת, לקראת יום הקדיש הכללי, שמאחד את כלל ישראל לקדיש אחד כללי, יום שהוא דתי ולאומי במהותו (ואיננו נכנסים כאן לשאלת מעמדו של כז בניסן בנדון). דווקא לקראת היום הכללי הזה, חשב מירסקי להביע את הצורך ביום קהילתי!

למותר לציין, מההצעה נותר רק הטקסט היפה הזה. אי אפשר לשמור את הזיכרון בדרך הזו, אבל אפשר לקרוא את הטקסט ולזכור. משהו אחר צמח במקום יום הזיכרון הקהילתי, הזיכרון עבר לטקסט, ומשם הוא חוזר למוזענות בנתיבותיו העקלקלות של הזיכרון, שמי שלא חווה אותן לא יבין.

אבות ישורון מציג עמדה ייחודית בנושא. לכאורה, הוא מדבר על סתמיותם של ימי הזיכרון הקהילתיים:

כל שנה כל שנה / אני מתעצם עם בני העיר / אם לבוא לא לבוא לאזכרה של קדושי עירנו / באולם
 טל בגבעתיים. ... / אני אומר להם יכולני לבוא, / לאיזו אזכרה של איזו עיר אחרת / ואילו איש לא יגיד
 לי מילה מי אני, / ואני לא אכיר את פניהם.⁶

ספק אם הכול יסכימו לתוכנו; יש הבדל בין צרותיהם של אנשים; יש הבדל בין שואותיהן של קהילות, וכל אחת חווה את שואתה בדרך אחרת (אם נשאל ניסוח ידוע של ליב טולסטוי). אבל, יש צדק מסוים בדבריו, 'יכולני לבוא לאיזו הזכרה של עיר אחרת' יכול להיאמר בהקשר קצת שונה, ולפעמים אולי צריך לעשות כן, כדי לחזק ולעודד. הים הגדול של השואה מטשטש את ההבדלים, ככלות הכול, כולן היו קהילות הקודש שמסרו את נפשם על קדושת השם.

6. אבות ישורון, **השבר הסורי אפריקאי**, תל אביב 1974, עמ' 61.